

PÁKOZD SZÁZHUSZONÖTÖDIK ÉVFORDULÓJÁRA

Győztes vagy vesztes csaták adódnak minden nép életében. Az emlékezet azonban csak a korszakos jelentőségű nagy győzelmek vagy katasztrófális vereségek emlékét őrzi meg. A Pákozdi és Sukorói között ötnegyedszázada lejátszódott, magyar részről sikeresen végződött összecsapást nem minősíthetjük elsöprő győzelemnek, mégis az 1848—49-es forradalom és szabadságharc nagy jelentőségű eseményeként tartjuk számon. A fiatal magyar hadsereg szembefordulása és helytállása előbb megállásra, majd menekülésre készítette a betörő ellenséget. A márciusi alkotmányos vívmányokat ekkor már nemcsak bécsi memorandumokban hanem tetteleg: császári zászlók alatt közeledő haderővel fenyegetve vonták kétségbe. Ennek a haderőnek feltartóztatása az ország fővárosát, az ott ülésű népképviseleti országgyűlést, mint a hatalom letéteményesét — magát a f o r r a d a l m a t mentette meg.

A pákozdi helytállásra igen nehéz körülmények között került sor. Az ország déli megyéiben már júniusban megkezdődött a szerbek és magyarok között a polgárháború. Ezt a „kis háborút” veszélyessé tette, hogy részvevői a lázadó szerb határőrök és a szomszédos Szerbiából érkező fegyveres önkéntesek voltak, akikkel szemben a magyar kormány nem tudott elegendő és jól felszerelt haderőt állítani. A meglévő katonaságot is meg kellett osztania, mivel a fenyegető horvát mozgalmak arra kényszerítették, hogy a Dráva mentén is őrvonalat állítson. Szeptember második felében ehhez járult még a kirobbanással fenyegető román népmozgalmak gondja és az a hír, hogy Ausztriából a felső megyékbe szlovák felkelők törtek be. Ekkor már Magyarország élén nem állott kormány, mert az — a Bécsből provokált alkotmányos válság következtében — szeptember 10-én lemondott. Másnap pedig Jelačić horvát sereggel, de császári zászlók alatt átlépte a Drávát, hogy a Balaton déli partján, Veszprémen és Fehérváron át Pest-Buda ellen vonuljon.

A kormány nélkül maradt ország ekkori helyzete több, mint nyugtalanító. A többé már nem „semleges” bécsi kormánnyal és a betörő ellenséggel szemben egyedül a Pesten ülésű népképviseleti országgyűlés rendelkezett megfelelő hatalommal. A kritikus helyzetben ez, a kortársak által többször bírált testület megtalálta a helyes megoldást: támogatta Batthyány Lajos kísérletét az alkotmányos válság megoldására, de segítésére és egyben ellenőrzésére melléje adta képvisel-

lőit, az ún. honvédelmi bizottmányt. Az ügyvezető miniszterelnök pedig minden nélkülözhető haderőt Veszprémbe, majd Fehérvárra irányítva szervezte — a válságos órákban is mellette maradt katonai munkatársak segítségével — azt a sereget, amelynek a betörő ellen-séget kellett feltartóztatnia.

A lehetőségek nem voltak biztatóak. A táborba szállott nemzetőr-ség a bácskai harcokban még július során kudarcot vallott. A tábori szolgálatra szánt önkéntes nemzetőrség szervezése gyakorlatilag augusztus végén—szeptember elején kezdődött. Az első honvédszászlóaljak többségét nem sokkal felszerelésük után, már július végén és augusztus elején a délvidéki táborokba vezényelték. Az országban állomásozó osztrák szervezésű sorkatonaság, főleg a lovaság, jelentős részben idegen, sőt ellenséges volt. De a magyarországi hadkiegészítésű ezredek itthon levő zászlóaljai is részben ellenséges érzelmű tisztek kezében voltak. A használható erők egy része a déli táborban, a dél-magyarországi mozgó hadtest kötelékében, mások a várak helyőrségében teljesítettek szolgálatot. Jelentős átcsoportosítást végrehajtani anélkül, hogy a kényes katonapolitikai helyzet fel ne billenjen, igen nehéz volt. (Ez okozta többek között a Szenttamás elleni harmadik, szeptember 21-i támadás kudarcát is.)

Kossuth alföldi toborzójára, Vasvári és társai dunántúli agitációs körútjára, a toborzás szervezésére kormánybiztosként kiküldött képviselők szétrajzására ebben a kritikus helyzetben került sor. A főváros sem marad tétlen: az ezekben a napokban szervezett Hunyadi- és Zrínyi-csapat nagy részét itt toborozták, sőt Pest egy külön „csatárzászlóaljat” is kiállított. Dunántúl népe pedig — megismerkedve Jelačić fosztogató seregével — engedelmeskedett Kossuth felhívásának: „fegyverre, akinek karja van, védjük magunkat, győzzünk, és azután számoljunk.”

A hadrendben közeledő ellenséggel szemben természetesen a népfelkelők és gerillák, vagy a frissen beállott önkéntesek önmagukban nem állhattak meg. Az ellenállás magva az a kis számú, de megbízható sorgyalogság és néhány huszárszázad kellett hogy legyen, amely a határozatlan Teleki Ádám vezérletével a Balaton északi partján Veszprémbe húzódott Jelačić erői elől. A magyar terv ekkor arra irányult, hogy a veszprémi — később fehérvári — táborra támaszkodva a Balaton és a Duna között útját állják az ellenségnek. Mivel attól is lehetett tartani, hogy Jelačić nem Budának indul, hanem átkel a Dunán és a meg nem erősített Pest ellen vonul, őriztetni kellett a Duna átkelőhelyeit is. E utóbbit elsősorban a frissen szervezett önkéntes alakulatoknak és a népfelkelőknek kellett biztosítaniuk. Ezért irányították a Kossuth által toborzott önkénteseket Dunaföldvárra, ezért vezényelték Görgeit a tiszántúli önkéntes nemzetőrökkel Csepel-szigetére.

A magyar „drávai sereg”, amely 1848 júliusában Csányi László kormánybiztos irányítása alatt szerveződött, eredetileg a dunántúli megyék nemzetőrségére épült. A kis számú sorkatonasághoz és tüzérséghez a horvát betörésig csak két honvédszászlóalj és egy honvéd

tüzérüteg csatlakozott. A nemzetőrség azonban éppen augusztus végén—szeptember elején hagyta ott a Dráva vonalat, hogy helyét majd a Pápán gyülekező, de még szervezés alatt álló önkéntes nemzetőröknek adja át. A horvát támadást megelőzőleg Csányi elmozdította a seregből a Jelačić-csal nyíltan szimpatizáló, idegen legénységű vértes és dragonyos lovasságot. Így szeptember 11-én a magyar sereg alig több, mint két zászlóalj sorkatonasággal, tíz századnyi huszárral, két honvédzászlóaljjal és két üteg ágyúval kezdte meg a visszavonulást. Ezzel az erővel önmagában nehéz lett volna eredményesen szembe szállni, a több, mint harmincezer főnyi, részben jól képzett határőr-ből álló ellenséges sereggel.

Ilyen körülmények között érthető, hogy a miniszterelnök szeptember 13-án a dunántúli megyékben elrendelte a tömeges népfelkelést. Egyidejűleg Veszprém táján kívánta összpontosítani nemcsak a Pápán, hanem a Vácott és Szolnokon szervezett önkéntes nemzetőrséget is. Szeptember 13-án a tolnai, szeptember 15-én a borsodi, időközben kiállított és felszerelt önkéntes nemzetőrséget is a veszprémi táborba rendelték. Ezt újabb sorkatonaság: a fővárosban tartózkodó magyar gyalogság és a Württemberg huszárezred öt százada követte. Szeptember 21-én az ekkor már Móga altábornagy parancsnoksága alá tartozó sereg meghaladta a tizenegyezer főt és 32 löveggel rendelkezett. Az elkövetkező napokban ehhez további honvéd tüzerüteg, Perczel Mór Zrínyi-csapata és a pesti „csatárokból” alakult 14. honvédzászlóalj csatlakozott. A csata előtti napon a Móga rendelkezésére álló haderő elérte a 14 000 főt, soraiban 1600 huszárral és 42 löveggel.

Az időközben Székesfehérvárról is kivonult magyar sereg ekkor már számottevő erőt képviselt. A gyorsan szerveződő, az ellenséget nyugtalanító, összeköttetését fenyegető népfelkeléssel együtt eredményesen fordulhatott volna szembe Jelačić betörő haderejével. A harc nélküli visszavonulás elégedetlenséget szült ugyan a legénység soraiban, ennek ellenére nem volt baj a harci szellemmel. A legfelsőbb katonai vezetés tétovázó óvatossága azonban kerülte az összecsapást. Ennek megváltoztatásához az országgyűlés által a táborba küldött biztosok, valamint Perczel Mór és más, az ütközetet sürgető tisztek határozott fellépésére volt szükség. Így történt, hogy a sukorói református templomban szeptember 28-án tartott haditanács a visszavonulás megszüntetéséről és másnapra a harc elfogadásáról hozott döntést.

Másnap, szeptember 29-én a magyar sereg Lovasberény és Sukoró előtt, zömmel a Lovasberényt Bicskével, valamint a Pákozdot Martonvásárral összekötő út között foglalt állást. A sereg centruma az utóbbit: a Martonvásárt Budával összekötő utat védte. A jobbszárny Lovasberény előtt, a balszárny a Velencei-tó délkeleti partjánál, Agárd és Gárdony között helyezkedett el. Jelačić magabiztosan meginduló seregei a reggeli órákban a lovasberényi úton ütköztek először ellenállásba. A magyar sereg jobbszárnya a délelőtti órákban három támadást vert vissza sikerrel, miközben eredményesen vetette vissza Pákozdt irányába a Jelačić által vezetett hadoszlopot a Sukoró előtt.

álló magyar centrum is. A Pátkánál népfelkelők által is zavart horvát balszárny rendetlen visszavonulása után Jelačić lemondott az újabb támadásról és visszahúzódott Fehérvárra.

Az ütközet nem volt véres. A szembenálló felek együttes vesztesége aligha haladta meg a másfélszáz főt. Lovasberény és Sukoró között azon az őszi délelőttön mégis nagy jelentőségű esemény zajlott! A magyar forradalom születőben levő önálló hadereje állotta ott meg a próbát a betörő intervenciós erőkkal szemben. Ezt az eseményt gyakran szokták a nagy francia forradalom 1792. szeptemberi haditettéhez: a Valmy mellett aratott győzelemhez hasonlítani. Az összehasonlítás nem alaptalan. Pákozdnál is, miként Valmynál, önkéntesek és sorkatonák szálltak szembe sikerrel a betörő ellenforradalmi erőkkal. A pákozdi magyar hadsereg mintegy 60 százalékban honvédekből és a zászlók alá alig egy hónapja beállott önkéntes nemzetőrökből — holnapi honvédekből — állott. A fiatal sereg sikerének jelentőségét nem csak a kései emlékezet hangsúlyozza, amikor a győzelem évfordulóján ünnepli a fegyveres erők napját. Jól látták a kortársak is, hogy Pákozdnál az ellenség megsemmisítése nélkül is igen fontos esemény zajlott, hogy Jelačić seregének megállítása döntő fontosságú az egész magyar forradalom számára. Mint a kiküldött országgyűlési biztosok jelentették a csata másnapján a képviselőháznak: „September 29-e kiszámíthatatlan következésű nap; e csata döntött hazánk sorsa felett, nemzeti önállásunk első alapköve tegnap tétetett le, az elesettek vérével erősítve, minden ármány és viharok ellen.”